

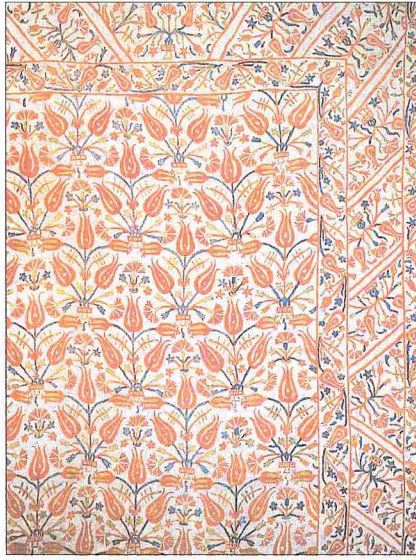
Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, İstanbul 1992, s. 107-141; a.mlf., "Lâle", *TDEA*, VI, 63-64; Ahmet Kartal, *Klasik Türk Şiirinde Lâle*, Ankara 1998; Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, İstanbul 1999, s. 27-28; İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 1999, s. 251-252; *Türk Çiçek ve Ziraat Kültürü Üzerine: Cevat Rüşdü'den Bir Güldeste* (haz. Nâzım H. Polat), İstanbul 2001, tür.yer.; Nurhan Atasoy, *Hasbahçe: Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek*, İstanbul 2002; Feyzullah Dayigil, "İstanbul Çinilerinde Lâle", *VD*, II (1942), s. 223-232; M. Münir Aktepe, "Damad İbrahim Paşa Devrinde Lâle", *TD*, IV/7 (1953), s. 85-126; a.mlf., "Damad İbrahim Paşa Devrinde Lâleye Dair Bir Vesika", *TM*, XI (1954), s. 115-130; I. Melikoff, "La fleur de la souffrance. Recherche sur le sens symbolique de lâlâ dans la poésie mystique turco-iranienne", *JA*, CCLV/5 (1967), s. 341-360; A. Süheyl Ünver, "Türkiye'de Lâle Tarihi", *VD*, IX (1971), s. 265-276; Orhan Şaik Gökyay, "Divan Edebiyatında Çiçekler", *TT*, sy. 76 (1990), s. 30-33; sy. 77 (1990), s. 34-39; "Lâle", *SA*, III, 1217-1219; Necdet Sakaoglu, "Lâle", *DBİst.A*, V, 178.

TURHAN BAYTOP – CEMAL KURNAZ

□ SANAT. Lâle, yarı üslûplaşmış şekliyle XVI. yüzyılın ilk yarısından sonra Türk bezeme sanatlarında önemli bir yer tutar. Kanûnî Sultan Süleyman devri saray nakışhânesi sernakkaşı Kara Memi, Türk tezyinatında yaprak ve guncasıyla beraber çizilen yarı üslûplaşmış gül, karanfil, lâle ve bahar dalı motifleriyle yeni bir üslûp ve anlayış getirmiştir. Bu tarz kısa zamanda saray ve sanatkârları etkilemiş, kitap, çini, maden, ahşap ve dokuma sanatlarında çok yaygın olarak kullanılmıştır. Kara Memi üslûbuyla beraber Türk motif grupları arasına giren lâle kazandığı farklı biçim ve renkleriyle çok beğenilmiş, ilgi görmüştür. Üslûplaştırılmış olmasına rağmen karakterini kaybetmeyen bu lâle motiflerini farklı isimleriyle desen içinde XIX. yüzyıla kadar görmek mümkündür.

Yarı üslûplaşmış çiçek ve zengin lâle motifleriyle tezhip edilmiş kitap ve murakka'lar arasında en güzel örnekleri, Ka-

XVII. yüzyıl başına ait lâle desenli dokuma (TSM, nr. 31/4)

ra Memi'nin olgunluk dönemini temsil eden *Divân-ı Muhibbî* (İÜ Ktp., TY, nr. 5467) ve klasik desen içinde lâle motiflerinin yer aldığı Şah Mahmud murakkadır (İÜ Ktp., FY, nr. 1426). Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde (nr. 320) muhafaza edilen mushaf-ı şerifin tiğlarında çoğaniyla birlikte lâle çiçeği bütün özellikleriyle yer almaktadır.

Kırmızı renk ve zarif şekliyle XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra çini sanatında görülen lâle motifleri ilk defa, 950'de (1543) yapılan Şehzade Mehmed Türbesi ile daha sonra inşa edilen Hadım İbrâhim Paşa Camii çinilerinde yazı aralarına serpiştirilmiş olarak yer alır. Rüstem Paşa, Sokullu Mehmed Paşa, Sultan Ahmed camileri ve Haseki Hürrem Sultan Türbesi çini tezyinatında lâle motifinin renk ve desen çeşitliliği bakımından en zengin örnekleri verilmiştir. XVII. yüzyılın çini sanatında lâle motifleri yarım asır önceki zengin çeşit ve desen güzelliğinden yavaş yavaş uzaklaşmış, XVIII. yüzyılda ise önemini kaybetmiştir.

Çini süslemelerinde lâle çini kitâbelelerinde yazı arasındaki boşlukları dolduran bir motif, bazan hatâî ve yaprak motiflerinin içlerini süslemede kompozisyon güzelliğini arttıran bir eleman olarak işlenmiştir. Bazan da kompozisyon içinde tek başına veya çiçeklerle birleşmiş veya tepelik tarzında oturtulmuş olarak tezyinî birlik meydana getirir.

Lâle, çini süslemelerde tabii renklerine bağlı kalınmadan kompozisyonun renk âhengine uyarak siyah dışında bütün renklerde boyanmıştır. Kompozisyonu oluşturan diğer süsleme unsurlarının oranlarına uygun bir irilikte tasarlanan lâle motifleri göz hizasındaki çinilerde küçük, yükseklerde ise gözle eser arasındak uzaklık düşünülerek büyük yapılmıştır (Dayigil, sy. 2 [1942], s. 223-227). Lâle motifleri XVI. yüzyıl Bursa çatma, İstanbul kemha dokumalarında ve işlemelerinde büyük bir ustalık ve zevkle işlenmiş desen içinde yer almıştır (TSM, nr. 31/4; Washington The Textile Museum, nr. 1.22).

Lâle motifinin tuğra bezemesinde de bolca kullanıldığı klasik dönem Türk buketlerinin içinde lâlesiz bir desen çizilmemiştir. Lâle motifinin Kanûnî Sultan Süleyman devri tombak miğferlerinde, Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan silâh koleksiyonunda yer alan at miğferlerinde çok ustaca işlendiği görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tahsin Öz, *Türk Kumaş ve Kadifeleri*, İstanbul 1951, II, 147; J. Carswell, *From the Tulip to the Rose, Studies in Eighteenth Century Islamic History*, London - Amsterdam 1977, s. 328-355; Çelik Gülersoy, *Lâle ve İstanbul*, İstanbul 1980; Yıldız Demiriz, *Osmanlı Kitap Sanatında Natüralist Üslûpta Çiçekler*, İstanbul 1986, s. 355-357; a.mlf., 18. Yüzyılda Çiçek Ressamlığı, 18. Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı, İstanbul 1998, s. 75-90; İnci Birol - Çiçek Derman, *Tezyinî Türk Sanatında Motifler*, İstanbul 1991, s. 113-128; Nurhan Atasoy, *Hasbahçe: Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek*, İstanbul 2002, tür.yer.; Feyzullah Dayigil, "İstanbul Çinilerinde Lâle", *VD*, sy. 2 (1942), s. 223-227; Tahsin Tunali, "III. Sultan Ahmed ve Lâle Devri", *Hayat Tarih Mecmuası*, VIII/5, İstanbul 1972, s. 34-43; Talat S. Halman, "Lâle Devri Coşkuları", *Kültür ve Sanat*, sy. 34, Ankara 1997, s. 5-7; "Lâle", *SA*, III, 1217-1219; Gülnur Duran, "Kara Memi", *DİA*, XXIV, 362-363.

F. ÇİÇEK DERMAN

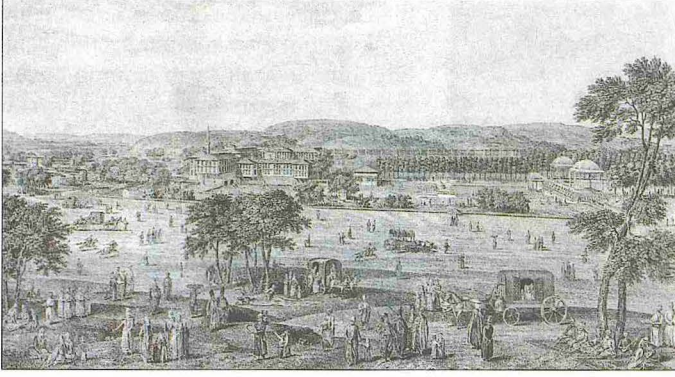
LÂLE DEVRİ

Osmanlı tarihinin
1718-1730 yılları arasında
sonradan verilen ad.

XVIII. yüzyıl Osmanlı kroniklerinde Lâle Devri adı altında bir dönem tanımlaması mevcut değildir. 1718'de Avusturya ve müttefiki Venedik'le imzalanan Pasarofça Antlaşması'nın ardından başlayan uzun barış döneminde başta Halîç ve Boğaziçi olmak üzere iptilâ derecesine varan bir yaygınlıkta lâle yetiştirildiğinden ilk defa Yahya Kemal Beyatlı bu devir için Lâle Devri tabirini kullanmıştır. Tarihçi Ahmed

İstanbul'daki Rüstem Paşa Camii'nde lâle desenli bir çini panodan detay

Lâle
Devri'nde
Kâğıthane
Sarayı
ve mesiresini
gösteren
gravür
(D'O'hsson,
*Tableau
générale
de l'Empire
Ottoman*,
II, levha 84)

Refik Altınay tarafından 1913 yılında *İkdam* gazetesinde tefrika edilen makale-nin ve iki yıl sonra basılan kitabın başlı-ğında kullanılan bu ad Osmanlı tarih lite-ratüründe yaygınlık kazanmış. Osmanlı tarihinin bir zevk, eğlence, barış, yenileş-me ve sivil reform döneminin başlangıcı olarak anlaşılmıştır.

Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa'nın uzun sadâret yıllarını içine alan ve 1730'-da Patrona Halil İsyanı ile sona eren bu dönem Batı ile siyasî, ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirildiği zaman dilimini ifade eder. Paris'e, Viyana ve Moskova'ya gönderilen elçilerden sadece diplomatik ve ticarî antlaşmaları imzala-maları değil Avrupa diplomasisi ve askerî gücü hakkında bilgi edinmeleri de isten-miştir. Paris'e XV. Louis nezdine gönde-rilen Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi başta eğitim olmak üzere Fransa'dan çok etkileneşmiş ve bunu İstanbul'a taşımıştır. Bu arada ticarî ilişkiler de gelişmiş, iki ül-ke arasında yılda 500 ticaret gemisi gidip gelmiştir.

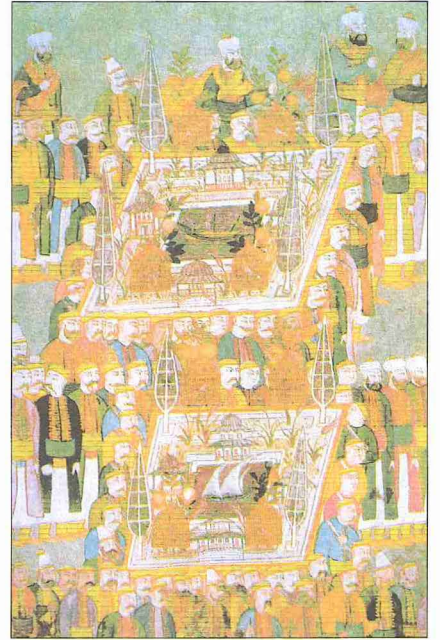
Yenileşme politikasının en önemli gös-tergesi, Çelebi Mehmed Efendi'nin oğlu Mehmed Said Efendi ve İbrâhim Müteferri-ka'nın gayretleriyle 1727'de Müteferri-ka'nın İstanbul Yavuzselim'deki evinde kurulan matbaadır. Bir istihkâm subayı olan ve Osmanlı hükümetinden iltica talebinde bulunan De Rochefort, bazı askerî reform girişimlerinde bulunmuşsa da ye-niçerilerin tehdidinden korkulduğundan bunda başarılı olunamamıştır. Bir Fransız mühtedisi olup Gerçek Dâvud Ağa adıyla anılan kişi de Şehzadebaşı'nda çağdaş an-lamda ilk yangın söndürme kurumu olan Tulumbacı Ocağı'nı kurmuş (Râşid, V, 442), Boğaz güvenliği için Kız Kulesi'ne fener konulmuştur. Bu arada tersane islah edil-miş ve ilk defa üç ambarlı gemilerin ya-pımına başlanmıştır. Teknoloji alanında, Seyyid Vehbî ve Mehmed Hâzin'in eser-lerinde dönemin sünnet eğlencelerinde

kullanılan ve içinde beş altı kişi bulundu-rabilen timsah şeklinde deniz altından da söz edilmektedir (Terzioğlu, XI, 265). Sa-nat ve edebiyattan hoşlanan Vezîriâzam Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa dönemin ünlü şair, mûsikişinas ve sanatkarlarını etrafına toplamış, dışarıya el yazması ki-tap çıkarılmasını yasaklamıştır (Râşid, IV, 311). Asıl önemlisi, resmî bir tercüme heyeti kurularak Doğu'dan ve Batı'dan önemli eserlerin Türkçe'ye çevrilmesidir (eserlerin listesi için bk. Ayduz, II/3 [1997], s. 143 vd.).

Düşünce alanında önemli değişikliklerin yaşandığı on iki yıllık bu devirde sistemli bir telif hareketi olmuştur. Vak'anüvis ta-rihleri dışında Seyyid Vehbî dönemin eğ-lenceye dönük sosyal hayatını *Surnâme*-sinde, Pasarofça Antlaşması'nı ise *Sulhiyye*'sinde ele almıştır. Müellifi bilinme-yen *Islahat Takriri*'nde Osmanlı tarihinde ilk defa ciddi bir şekilde yenileşme me-selesi tartışılmıştır (Unat, I/2 [1941], s. 81 vd.). Bunların dışında dönemin "reis-i şâirân"ı Osmanzâde Ahmed Tâib ile şuarâ tezkiresi müellifleri olan Safâî, Sâlim ve İsmâil Belîğ'in birçok tercüme ve telifi vardır. Bazı eserler ise Türkçe'den Fran-sızca'ya çevrilmiştir. Topkapı Sarayı'nda, Yenicami'de ve Damad İbrâhim Paşa'nın Şehzadebaşı'ndaki külliyesi içinde kütüp-haneler tesis edilmiş, şair Nedîm'in hâfız-ı kütübü olduğu saray kütüphanesinde dersler yapılmış (Râşid, V, 176-177; Çele-bizâde Âsım, s. 250-251), çiniciliği geliştir-mek için Tekfur Sarayı'nda bir çini imalât-hanesi kurulmuş, İznik ve Kütahya ima-lâne başlanmıştır. Bu arada bir dokuma atölyesi açılmış, esnaf denetlenmiş, iç ve dış ticaret geliştirilmiştir. Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin ülkeye dönme-sinden sonra İstanbul'da başta mimari olmak üzere hemen her alanda Fransız tesiri, süsleme sanatında ise barok ve rokoko tarzları kendini göstermiştir.

Belgrad ormanlarındaki tatlı suların İstanbul'a nakli için bentler (Çelebizâde Âsım, s. 200-202), şehrin çeşitli yerlerinde de çeşmeler yaptırılmıştır. İstanbul'da ye-ni yollar ve iskeleler inşa ettirilmiş, Kapalı Çarşı'nın yanan Sandal Bedesteni yenilen-miştir. Çarşılarda ekmek satışı ve kahve ithali denetlenmiş, tabâbet geliştirilmiş, imtihansız tabipler meslekten uzaklaştırılmıştır. Tıp alanında başta Derviş Ömer Şifâî tarafından olmak üzere birçok eser kaleme alınmıştır. Nitekim İstanbul'daki İngiltere elçisinin eşi Lady Montagu, *Türkiye Mektupları*'nda (s. 66-67). Türki-ye'de bazı hastalıklara, özellikle çiçek has-talığına karşı aşı yapıldığından söz etmek-tedir. Boğaziçi ve Haliç kıyıları köşkler ve kasırlarla donatılmıştır. Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Fransa'dan getirttiği planlara göre inşa edilen yapılarda Avru-pa mimarisinin tesirleri görülmeye baş-lamış, duvarlar Avrupalı ustalar tarafın-dan Batı tarzında süslenmiştir. Köşkların en önemlisi İbrâhim Paşa'nın gayretiyle iki ayda tamamlanan Kâğıthane'deki Sâ-dâbâd Kasrı idi. Devlet adamları tarafın-dan bu mekân kısa sürede şenlenmiş, Kâ-ğıthane deresinin iki tarafı beyaz köşk-lerle donatılmış, âdetâ Paris civarındaki Versailles'a nazire olmuştur. Diğer köşk-lerin en ünlüleri Salıpazarı'ndaki Emnâ-

1720 senliğinde şeker bahçelerini gösteren bir minyatür
(*Surnâme-i Vehbî*, TSMK, III. Ahmed, nr. 3594, vr. 15^b)

bâd, Cağaloğlu'ndaki Ferahâbâd, Alibeyköy'deki Hüsrevâbâd, Bebek'teki Hümâyûnâbâd, Defterdar'daki Neşatâbâd ve Üsküdar'daki Şerefâbâd kasırlarıdır. Ayrıca Üsküdar ve Kadıköy sahillerinde köşkler inşa edilmiştir. Çeşmelerin en önemlisi Bâb-ı Hümâyûn önündeki III. Ahmed Çeşmesi olup bu yapı daha sonra Azapkapı, Tophane ve Üsküdar meydanında yapılanlara örnek olmuştur. Bu arada şehrin temizliğine özen gösterilmiş, surlar onarılmış, birçok köşesi latif bahçelerle süslenmiştir.

Damad İbrâhim Paşa, III. Ahmed'e daima sükûnet ve neşeli bir ortam hazırlamaya özen göstermiş, bu doğrultuda yapılan eğlence ve şenliklerin sembolü de lâle olmuştur. Sadece bahçelerin değil pencere pervazlarının da en gözde çiçeği olan lâlenin 839 türü yetiştirilmiş, yeni türlerin üretimi için yarışmalar düzenlenmiştir. Lâle soğanlarının fiyatı çok artınca hükümet spekülasyonları önlemek amacıyla Ekim 1722'de bir ferman çıkarmak ve lâle fiyatlarına narh koymak zorunda kalmıştır (Ahmed Refik, *İstanbul Hayatı*, s. 94-95). Çiçekçilik bu dönemde gelişmiş, bir meslek haline gelmiş ve bu alanda "şükûfenâme" adı altında kitaplar yazılmıştır.

Özellikle yaz gecelerinin eğlenceleri çok gösterişli olmuş, başta Beşiktaş'taki sahilсарayda olmak üzere lâlelerin altında kandiller ve yürüyen kaplumbağaların üzerinde mumlar yakılarak cırağan şenlikleri yapılmıştır. Çok defa bu ziyafet ve eğlencelere elçiler de katılır, bunların bazısı yanlarında ressam da bulundururdu. Bu döneme şahit olan ressamların en ünlüsü, otuz yıl İstanbul'da kalan Jean Baptiste van Mour olup günümüze özellikle kıyafet ve yaşayış tarzıyla ilgili resimler bırakmıştır. Yerli tasvirlerin en güzelleri ise minyatür sanatçısı Levnî'ye aittir. Geçmiş asırlara göre iyice dünyevileşen eğlenceler geniş halk kitlelerince de benimsenmiş ve sık sık verilen ziyafetler sonunda nişan tâlimleri, at ve yüzme yarışları, güreş vb. etkinlikler yapılmıştır. Lâle mevsimi sona erip kış soğukları başlayınca bir yandan Sultan Ahmed ile veziri her tarafı kapalı mekânları ısıtarak lâle ve karanfil yetiştirmeye çalışırken, öte yandan helva ziyafet ve sohbetleri devreye girer, yapılan şölenlere şairler, edipler ve mûsikîşinaslar da davet edilirdi. Hânedan mensuplarının sünnet ve evlilik düğünleri günlerce, hatta haftalarca süren eğlencelere yol açardı.

Lâle Devri'nde
Topkapı
Sarayı'nda
ahşap üzerine
meyve ve
vazodan çıkan
çiçek motifleriyle
süslenen
III. Ahmed'in
has odası
(Yemiş odası)

Osmanlı tarihi kaynakları bu zevk ve safa döneminde sarayın da etkisiyle ahlâk, yaşayış ve âdetlerde değişimler başladığını ve lüks tüketimin arttığını belirtir. Devlet adamlarına orta sınıfın da katılmasıyla başlayan aşırı harcamaların, özellikle kadınların aşırı süslenmelerinin önlenmesi için bir ferman dahi çıkarılmıştı. Edebiyatın temsilcisi olan Nedîm, Lâle Devri'nin özellikle eğlenceye bakan safhasını şiirlerinde yansıtırken dönemin tarihini Râşid Mehmed, Çelebizâde Âsım ve Arpaeminizâde Mustafa Sâmî yazmıştır.

Başta padişah ve sadrazam olmak üzere devlet ricâlinin gelenekleri zedeleyecek dereceye ve israfı varan eğlence düşkünlükleri bazı çevreleri rahatsız etmekte gecikmedi. Sarayın ölçsüz masrafları, geleneklerden kopma, sadrazam tarafından konulan aşırı vergiler başta ulemâ olmak üzere halkın büyük çoğunluğunun hoşuna gitmiyordu. Askerî reformlardan endişe duyan yeniçeriler de gayri memnun halkı destekliyordu; zira boş vakitlerinde ticaretle uğraşan yeniçeriler gibi küçük zanaatkârlar da son konulan vergilerden memnun değillerdi. Bazı ulemânın bu hoşnutsuzluğu körüklemesine rağmen ayaklanma siyasî sebeplerden dolayı çıktı. Rusya'nın bir süredir Hazar sahillerine kadar uzanan bölgeyi işgal etmesi, yöre müslümanlarının Osmanlı padişahından yardım talepleri ve İran'da gelişen olaylar Osmanlı Devleti'nin dikkatini ister istemez doğuya çevirmişti. Bazı batı İran şehirlerine giren Osmanlılar ile Ruslar karşı karşıya geldilerse de Fransa'nın İstanbul'daki elçisi Marquis de Bonnac'ın devreye girmesiyle 1724'te bu devletle "ebedî

sulh" diye anılan mukâsemenâme imzalandı ve İran'ın bazı şehirleri paylaşıldı. Ancak İran'ın doğusunda gelişen olaylar sonunda Şah II. Tahmasb'ın tahttan indirilmesi üzerine yeni İran hâkimi Eşref Şah bu anlaşmayı kabul etmedi. 1726'da yapılan Osmanlı-İran savaşını Osmanlılar kaybetti. Doğuda gelişen bu olaylar, merkezde III. Ahmed'e ve Sadrazam İbrâhim Paşa'ya muhalefeti giderek arttırdı. II. Tahmasb'ı himayesine alarak Osmanlı idaresindeki İran şehirlerini, bu arada Hermedan ve Tebriz'i alan Nâdir Ali Han'ın (Nâdir Şah) başarıları hükümet karşıtlarını harekete geçirdi. Sefer giderleri için yeni vergiler konması da bardağı taşıran son damla oldu. Merkezdeki hoşnutsuzluğa taşradaki asayişsizlik sonucu İstanbul'a yönelik göçler, artan işsizlik ve esnafın karşılaştığı zorluklar da eklenmişti. Önemli devlet mevkilerine sadrazam ve şeyhülislâm yakınlarının getirilerek bazı kişilerin önlerinin tıkanması içten içe iktidar kavgalarına yol açmaktaydı. Özellikle sadrazamın, akrabalarından oluşan bir ekip kurmuş olması ve bunların önemli görevlere getirilmesi en çok tepki çeken konuyu oluştuyordu. Sonunda Tebriz'in elden çıktığı, sadrazamın bunu gizlediği, Üsküdar'da toplanan, fakat bir türlü sefere çıkmayan ordu gibi bahanelerle Patrona Halil önderliğinde bir ayaklanma patlak verdi. Patrona Halil İsyanı olarak bilinen bu ayaklanma sırasında damadı İbrâhim Paşa'yı feda eden III. Ahmed, âsilerin isteği üzerine tahtı da yeğeni I. Mahmud'a terketmek zorunda kaldı. Saltanatının ilk yıllarında âsilerin isteklerine boyun eğen yeni padişah onların lâle bah-

1720 şenliğinde
cambaz, cengi
ve sâzendeleri
tasvir eden
minyatürler
(*Surnâme-i Vehbî*,
TSMK, III. Ahmed,
nr. 3594,
vr. 54^a, 115^b)

çelerini, köşkleri ve diğer eğlence yerlerini tahrip etmesine engel olamadı (Subhî, s. 6 vd.). Böylece bu dönemin zevk ve eğlenceye bakan yönü sona erdiyse de yenileşme ve Batı'ya açılım faaliyetleri sürdü.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 129, s. 185; nr. 133, s. 237; nr. 134 s. 156, 190; nr. 135, s. 303; Silâhdar, *Nusretnâme*, s. 384-385, 388-389, 396 vd.; Râşid, *Târih*, IV, 311; V, 145-449; Çelebizâde Âsım, *Târih*, İstanbul 1282, tür.yer.; Mehmed Efendi, *Le paradis des infidèles* (ed. Cl. Galland - G. Veinstein), Paris 1981; Subhî, *Târih*, s. 6 vd.; *Destârî Sâlih Tarihî* (nşr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1962, tür.yer.; M. M. Montagu, *Türkiye Mektupları: 1717-1718* (trc. Aysel Kurutluoğlu), İstanbul, ts. (Tercüman Gazetesi), s. 66-67; Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi* (trc. Vecdi Bürün), İstanbul 1991, VII, 249 vd., 347 vd.; M. de Bonnac, *Mémoire historique sur l'ambassade du France à Constantinople* (ed. Ch. Schefer), Paris 1894, tür.yer.; Ahmed Refik [Altınay], *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı: 1100-1200* (İstanbul 1930), İstanbul 1988, s. 63-68, 71, 77-81, 85-91, 94-97, 100-101, 105-107; a.mlf., *Lâle Devri* (haz. Haydar Ali Dirioz), İstanbul 1973; a.mlf., "Eski Kâğıthâne Âlemleri", *Akşam*, İstanbul 7 Mart 1936; 1730 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser: *Abdi Tarihî* (nşr. Faik Reşit Unat), Ankara 1943; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 147-148, 152 vd.; IV/2, s. 513 vd.; Münir Aktepe, *Patrona İsyanı*, İstanbul 1958; a.mlf., "Kâğıdhâne'ye Dair Bazı Bilgiler", *Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, s. 335-374; a.mlf., "Damad İbrahim Paşa Devrinde Lâle", *TD*, IV/7 (1952), s. 85-126; V/8 (1953), s. 85-104; VI/9 (1954), s. 23-38; a.mlf., "Ahmed III", *DİA*, II, 36-38; a.mlf., "Dâmâd İbrahim Paşa, Nevşehirli", a.e., VIII, 441-442; B. Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (trc. Metin Kırıatlı), Ankara 1970, s. 46-48; M. L. Shay, *The Ottoman Empire from 1720 to 1734 as Revealed in Despatches of the Venetian Baili*, New York 1978, s. 17 vd.; Mehmet İpsirli, "Lâle Devri'nde Teşkil Edilen Tercüme Heyetine Dair Bazı Gözlemler", *Osmanlı İlmî ve Meslekî Cemiyetleri* (haz. Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul

1987, s. 33-42; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul 2002, s. 42, 46-50, 63, 86; Arslan Terzioğlu, "Türk-İslâm Kültür Çerçevesinde Uçma Denemeleri, Otomatik Makinalar, Denizaltı ve Roket Teknolojisi", *Türkler* (nşr. Hasan Celâl Güzel v.dğr.), Ankara 2002, XI, 265; Faik Reşit Unat, "III. Ahmed Devrine Ait Bir Islahat Takrihi", *TV*, I/2 (1941), s. 81-160; W. Heinz, "Die Kultur der Tulpenzeit des Osmanischen Reiches", *WZKM*, sy. 61 (1967), s. 62 vd.; N. Suner Pekin, "Yahya Kemal'le Konuşmalar ve Hatıralar", *Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası*, sy. 3, İstanbul 1988, s. 265; Salim Ayduz, "Lâle Devri'nde Yapılan İlmî Faaliyetler", *Divan: İlmî Araştırmalar*, II/3, İstanbul 1997, s. 143 vd.; Irène Melikoff, "Lâle Devri", *EP* (Fr.), V, 645-648.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

□ EDEBİYAT. Gündelik hayatta, güzel sanatlarda, ilim ve teknik alanlarında yenileşmenin kısa fakat yoğun bir dönemi olan Lâle Devri edebiyatta da etkilerini göstermiştir. Dönemi yaşamış olan şairlerin eserlerinin çoğunda toplum yaşayışıyla divan şiiri arasındaki ilişkinin geçmiş yüzyıllara kıyasla en üst seviyede olduğu dikkati çeker. Bu ilişki bir taraftan örf ve âdetlerin, eğlence hayatının, çeşitli mekân tasvirlerinin, mahallî özelliklerin karmaşık mazmun ve belâgat oyunlarına sapsmadan oldukça yalın ifadelerle şiire yansması, diğer taraftan şiirin her dönemden daha fazla çeşitli halk tabakaları arasında ve gündelik hayat içinde okunması ve besteleriyle terennüm edilmesi suretiyle olmuştur. Bu karşılıklı etkileşimde, halkın itibar ettiği devletlerinin güzel sanatlara ve edebiyata gösterdikleri teşvik edici ilginin de rolü önemlidir. Başta devrin hükümdarı III. Ahmed ve sadrazamı Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa olmak üzere devlet ricâlinin şiir, mûsiki, mimari, nakış gibi sanat eserlerine yakın

dan ilgi duyması saray çevresinde sanatçıların yer almasına, böylece giderek estetik duyarlılığa sahip şahsiyetlerin yetişmesine zemin hazırlıyordu. Başka bir açıdan saray mensuplarının ve İstanbul halkının eğlence hayatına aşırı düşkünlüğü şiiri de kaynağını sathî bir dünya lezzetinde ve zevkperestlikte bulan bir hayat felâsesine (hêdonisme) sevketmekteydi. Nedîm'in, "Gülelim eğlenelim kâm alalım dünyâdan / Gidelim serv-i revânım yürü Sâdâbâd'a" mısraları bu felsefeyi özetleyen bir formül olmuştur.

Şehrin yeniden imarı, başta Kâğıthane olmak üzere İstanbul'un bazı mekânlarında eğlence âlemlerinin tertibi, giderek yaygınlaşan bir moda halinde saray, kasır, köşk yahut çeşme, sebil, havuz ve bahçelerin inşası gibi faaliyetler dönemin şairlerini de kasideler ve tarih manzumeleri yazmaya yönlendiriyordu. Sanatın devlet adamlarınca özendirilmesi ve sanatkârların himaye edilmesi şairlerin de hemen her fırsatı değerlendirip ramazânîyye, ydîyye, şitâîyye, bahârîyye, kasrîyye gibi türlerde şiir yazmalarına vesile oluyordu. Bu döneme ait divanların kaside bölümleri sosyal olayların, tarih manzumeleri mimari tarihinin, şarkılar ve gazeller eğlence hayatıyla sanat ve estetik anlayışının bir bakıma belgeleri durumundadır. Bu arada dünyevî zevkleri terennüm eden gazel ve şarkı gibi nazım şekilleri de halk arasında rağbet görüyordu. Yazın açık mekânlara has eğlence ve şenliklerde kışın da helva sohbetleri ve saz fasıllarında mûsiki ve şiir birbirine bağlı iki sanat olarak itibardaydı.

Lâle Devri'ni idrak eden pek çok şair, III. Ahmed ile veziri Damad İbrâhim Paşa'nın sanat zevkine uygun olarak değişik şiirler yazıyor, bunlardan özellikle Nedîm, Seyyid Vehbî, Nahîfî, Ahmed Neyfî, reis-i şâirân Osmanzâde Ahmed Taib, İzzet Ali Paşa, tarihçi Râşid Mehmed, Dürrî Ahmed Efendi, Şeyhülislâm Ebûishakzâde İshak Efendi, Kâmfî, Mustafa Sâmî, Râsîh, Çelebizâde Âsım Efendi, Nazîm, Münîf ve Hâtîf gibi şairler, İstanbul'daki sanat ve eğlence ortamından ilham alarak yerli hayatı şiirlerine yansıtıyorlardı. Daha önceki yıllarda başlamış olan mahallîlik cereyanı bilhassa bu dönemde şiire halk hayatından ve halk zevkinden çizgiler kazandırmış, Türkçe, halk deyimleri ve halk söyleyişleriyle zengin ve sade bir güzelliğe kavuşmuştu. Dürrî Ahmed Efendi'nin kardeşi olan Sâdî Çelebi'nin, "Eğer memdûh ise Türkî lisanda nazm - perver-